

A LITURGIAREFORM HÁTTERE ÉS SZÜKSÉGESSÉGE

Amikor a II. vatikáni egyetemes zsinat egy teljes ülésszaknál is tovább foglalkozott a liturgia új törvényének megvitatásával, sokan kérdezték bosszankodva, hogy nem volt-e felesleges egy ily jelentéktelen dologra vesztegetni a drága időt, és így lehetetlenné tenni, hogy a zsinat egészen elvégezhesse tervbevett munkáját. Hiszen hatvannál több fontos javaslat várt feldolgozásra és határozattá emelésre. Midőn azonban a tervezetből törvény lett, és miután megjelent a gyakorlati megvalósítást elrendelő pápai „*Motu proprio*” (1964. január 25), továbbá a Rituskongregáció részletes Utasítása (1965. szeptember 26), valamint a misekönyv ezentúl kötelező új rubrikái főleg a közösségi misemondás részletes leírásával (1965. január 27), a méltatlankodóknak be kellett látniuk, hogy tévedtek. Az új törvény megérdemelte a ráfordított időt és fáradságot. Négy száz éve, a trentói zsinat befejezése óta nem történt még ilyen jelentős lépés az egyház megújodása felé, és talán a lelkek üdvözítése érdekében sem. Ezért magáért érdemes volt összehívni a zsinatot, mert pusztán ezzel a törvényével is korszakalkotó munkát végzett volna. *Peter Meinhold*, a jeles német protestáns hittudós is elismeri, hogy a liturgiáról szóló rendelkezés „teljességgel új vágányokra irányítja a katolikus kereszténység egyházi életét”.

A világszerte folyamatban lévő megújodás élvonalához a magyar katolikusoknak is fel kell zárkózniuk püspöki karunk rendelkezése értelmében, amely 1966. november 27-től, advent első vasárnapjától fogva országszerte kötelezővé tette a népi nyelvű közösségi szentmiséket. Most már csakis a hívek kellő tájékoztatásán és a papság lelkes ügyszereteten múlik, hogy a nagy újítás valóban elérje célját, amelyre a zsinat törekedett. Érdemes tehát összefoglalnunk a reform alap gondolatait, röviden megfelelve néhány problémára is, amelyek felmerülnek vele kapcsolatban.

Középpontban a szentmise

A liturgiáról alkotott törvény szíve a szentmise reformja, elég tehát reá korlátoznunk figyelmünket. De egyáltalán nem arról van szó, hogy a régi ceremóniák helyébe újakat tettek. Aki úgy látja, teljességgel félreérti, ami történt. A zsinat elsősorban azt akarta, hogy a miseáldozat az egyház egész életének középponti mozzanata legyen, mégpedig sokkal inkább, mint eddig volt. Az egyház — lényege szerint — az áldozatbemutatók közössége. Arra való, hogy napkelettől napnyugatig hirdesse az Úr halálának emlékezetét a Krisztus-rendelte áldozattal, és hogy Isten népét az oltár körül egyesítve várakozzék az ő érkezésére. Az oltár méltó közösségének kialakítására való a lelkek megtisztítása a szentségekkel, a lelkiismeretek irányítása törvényhozással, és még a toborzó misszió, a hitterjesztés sem egyszerűen lelkek mentését célozza, hanem inkább az egyház megtelepítését új meg új talajban, vagyis a húsvét szent titkát szüntelenül ünneplő eleven egyházközségek létrehozását egy-egy új oltár körül. A liturgia az egyház lelki életének tulajdonképpeni formája, s bár

nem kizárólag benne merül ki az egyház tevékenysége, rangban és méltóságban még sincs hozzá fogható. Ezért iparkodik a zsinat a szentmise köré tömöríteni az egyház életének minden megnyilatkozását. A papszentelés nagyobb fokozatai már eddig is mise közben voltak. A zsinat most elrendelte, hogy a keresztség kiszolgáltatásakor különszövegű mise legyen, amelyben az újonnan-megkeresztelt áldozhat a bor színe alatt is. Bérmálni mise közben lehet. A házasságot rendes körülmények közt misében, az evangéliumra következő szentbeszéd után kössék. A felnőttek temetési szertartásának főrésze mindenkor a halottas mise volt; legyen ezentúl miseszöveg gyermektemetésekre is. Ajánlatos, hogy a szerzetesek szentmise közben tegyék fogadalmukat.

Maga VI. Pál pápa annyira ment a zsinati elvek valóra váltásában, hogy 1965. február 25-én szakított a bíboros-kinevezés hagyományos módjával is. Az addigi négy tanácsulésből hármat elhagyott, mert szertartásait a 27 újonnan-kinevezettel közösen bemutatott szentmisébe építette be. Evangélium és szentbeszéd után volt az új bíborosok hitvallása, hűségigérete és számukra a hagyományos címtemplomok kijelölése. Felajánlás előtt értük mondták a „hívek imáját”. A pápa az áldozás után húzta ujjukra a bíborosi gyűrűt, és helyezte fejükre a bíbor birétumot.

A miseközpontiség nagyszerű bemutatója volt hat világrész számára a 38. eucharisztikus világkongresszus Bombayban 1964. november 28-tól december 6-ig. Részleteit jól ismerjük a magyar résztvevők beszámolóiból. Egy ízben, hívekkel együtt mondott közösségi szentmise alkalmával, több száz gyermeket kereszteltek. Más hasonló szentmiséken 130 papnövendék vette fel az egyházi rendet, 5000 fiatal bérmálkozott, a pápa pedig maga szentelt hat áldozópapot püspökké. Tömeges házasságkötés is volt szentmise közben. Egy alkalommal több ezer gyermek áldozott együtt. Mégpedig abban a misében konzekrált szentostyával, vagyis nem az 1938-as budapesti világkongresszus módjára, amikor öt díszes „frigyszekrényben” máshonnét hozták a szentostyákat, mintha a szentáldozás megáibanáló kegyelemeszköz volna. Új megoldást kellett keresni Bombayban a hagyományos szentségi körmenetre is. Sokan óriási felvonulást szerettek volna végig a nyílt tenger partján, Bombay legszebb útvonalán. Az óriás-körmenet azonban a szentmise rovására bontotta volna meg a szertartás arányait. Beérték tehát azzal, hogy az utolsó nap ünnepi miséje végén, nem nagy távolságon, kivitték az Oltáriszentséget a székesegyházból a kikötő hatalmas kapujához, és ott áldást adtak vele. Így a körmenet csupán a szentmise záróakkordja lett.

Misemondás közösségben

A szentmise középponti helyzete mellett a liturgiareform másik főgondolata a püspöki ünnepélyes misének a misemondás eszményképévé tétele, mégpedig őseredeti, közösségi formájában. Visszaidézni igyekszik azoknak az időknek egyházi életét, amikor a keresztenység első terjeszkedésének színterén, a Földközi-tenger vidékén minden város püspöki székhely volt, és a vasárnapi liturgia alkalmával hétről hétre eleven kapcsolat létesült a hívek testvéri közössége és a közöttük elnöklő, velük imádkozó, ígét hirdető és a közös áldozatot bemutató főpásztor között. A papok rendszerint nem mondtak külön misét, hanem „koncelebráltak” pásztorokkal, közös kenyér és közös kehely fölött. A zsinati reform újra folyósítani szeretné ezeket az értékeket az egyház közösségi élete javára a mai helyzet adta lehetőségek között. Megfosztja tehát uralkodó szere-

pétől a csendes misét, az ősi liturgiának ezt a nem éppen szerencsés csökevényét.

A csendes misében megvan minden, amit a dogmatika és az egyházi jog lényegesnek tart. Valósággal az utolsó vacsora megismétlése és az újszövetség áldozata. Lényege szerint azonos a keresztaáldozattal, és jogszerűen az egyház közösségi istentisztelete. Ugyanakkor azonban, az elméleti teljesség ellenére, csaknem minden hiányzik belőle, ami lelkipásztori érték a hívek kedvéért. Nincs meg benne az oltár és a nép tényleges közössége. A pap háttal áll a gyülekezetnek, amelyhez szól; a hívek ajkára való énekszövegek és a hozzájuk intézett tanítások a pap magánolvasmányává zsugorodtak; Krisztus halálának emlékezetét, amelyet hirdetni a misebemutatók hivatva vannak (*I. Kor. 11, 26*), senkitől sem hallható hangon suttogja el a pap. Kilenc-tíz mellékoltárnál egyszerre mondott csendesmiséink láttára önkéntelenül *Szent Pál* szava jut eszünkbe, amit korholásképpen írt a korintusiaknak, hogy „ki-ki a maga vacsoráját részesíti előnyben”, és eszi a közös helyett (*I. Kor. 11, 21*). *Luther* keserű kifakadásait a magánmise mint „zugmise” (*Winkelmesse*) ellen, nem a felforgatás vágya sugallta, hanem a jogos lelkipásztori aggodalom. *XII. Pius* 1958-ban már ki is mondatta a Rítuskongregációval, hogy a „magánmise” elnevezés kerülendő, *XXIII. János* papa pedig egyenesen megtiltotta e szerencsétlen következményű szó használatát. A magánmisézés ugyanis megtúrt szükségmegoldásból uralkodó szerepre emelkedett a századok folyamán. A papok többsége már csak csendesmisét mondott. A templomépület, amelynek hivatása, hogy az építészet nyelvén fogalmazza meg az áldozat-érvényéről szóló katolikus tanítást, nem egyszer épp az ellenkezőt fejezte ki. A híres francia búcsújáróhely, Banneux bazilikájáról egy evtizede még büszkén mondogatták, hogy 62 oltár áll benne. A hívek ily körülmények között elszoktak annak gondolatától, hogy a szentmise az ő áldozat-bemutató tevékenységük is. Az egyház vasárnapi parancsának is eleget tehettek merő tétlen jelenléttel. Legszívesebben csendes misére jártak tehát, hogy kötelességükön minél egyszerűbben és minél hamarább túlessenek. Négy száz esztendeje, amikor egy bizottság megszerkesztette *Szent V. Pius* pápa misekönyvét, amelynek előírásai a legutóbbi időig érvényben voltak, a csendesmise valósággal eszményképpé vált. Még az ünnepélyes és a püspöki mise szertartásait is hozzá igazították. Hiába énekelt el a szerep vagy a felolvasó egy-egy olvasmányt, a miséző papnak külön, csendesen el kellett olvasnia, hiszen a csendes misében is olvasná. Nem számított, hogy a kórus énekelt valamely miserészt; a papnak halkan ezt is el kellett mondania, mert a csendes misében is úgy kell. Ez az elv a képtelenség határáig fokozódott abban a különleges esetben, amikor a megyéspüspök hallgatta egy pap ünnepélyes miséjét. Ilyenkor a miséző halkan elolvasta az evangéliumot, aztán a szerep elénekelt a híveknek, végül pedig a püspökhöz vitték a könyvet, és neki immár harmadszorra megint csak el kellett olvasnia ugyanazt az evangéliumi szakaszt.

Az új zsinati törvény szerint mostantól fogva minden csak egyszer hangzik el, és megoszlanak a misemondás szerepei a pap, a segédkezők és a kórus vagy még inkább az egész hívő sokaság között. Bizonyos miserészekbe (például a Glóriába, a Híszkegybe) a pap csak belekezd, és a hívek veszik át a szót tőle. Más részeket teljesen a hívek mondhatnak el a pap helyett, mint például a *Kyrie eleison-t* vagy az *Agnus Dei-t* (ilyenkor a pap elhagyja az utóbbival kapcsolatos mellverést is). Ismét más részeket a miséző és a hívek együttesen mondanak (a *Sanctus-t*, a *Mi-*

atyánkot). A hívek tehát nemcsak elvben, hanem gyakorlatilag is a szentmise társbemutatóivá lesznek. Az egyház világszerte sokféle módszert próbált ki eddig az egyházközség egybefogására, a közös liturgia azonban kétségkívül valamennyinél fontosabb, mert ez alakítja testvérekké, családdá az egyhelyütt lakó hívek tömegét. A lelkipásztorok — a megyéspüspökök képviselői — itt találkoznak hétről hétre övéikkel, elnökölnek gyülekezetükben, vezetik imádságukat, tanító szót intéznek hozzájuk, és osztoznak velük a titokteljes asztal szent vendégségében.

A ketté-tagolás értelme

A reform harmadik főgondolata a különböztetés — mégpedig határozott, sőt szemmel látható különböztetés — a szentmise két főrésze között, amelyeket „az ige liturgiája” és „az oltáriszentség liturgiája” névvel illet a zsinat. Az első részben a pap nem az oltárnál ténykedik, hanem székétől, a hívekkel szemközt fordulva, mintegy elnökölve vezeti a közös cselekményt. Csak a második főrésznel, az oltáriszentség liturgiájánál lép az oltárhoz, a terített asztalhoz. A szentmise így rendkívül világosan tagolódik széjjel két részre, amelyek történetileg, eredetükben is különböznek.

Az ige liturgiája eredetileg a hívek gyűlése volt: keresztény zsinagóga. Az egyház születése idején a zsidóból lett első keresztény hívek továbbra is eljártak Jeruzsálem számos zsinagógáinak valamelyikébe, hogy ott a közösséggel együtt imádkozzanak, zsoltárokat énekeljenek, és meghallgassák a szentírás olvasását, valamint a zsinagógafőnök vagy egy más írástudó tanítását, szentírás-magyarázó beszédét. Időnkint ők maguk is szóhoz jutottak. Ekkor azonban kiderült, hogy az ószövetség hívei nem vállalnak közösséget az újszövetséggel. Kiűzték vagy éppen ki is verték a keresztényeket a zsinagógából, ahogy az Údvözítő nem egyszer megjövendölte (*János* 16, 2; vö. *Máté* 10, 17; *Márk* 13, 9): „kizárnak majd benneteket a zsinagógákból.” A közös imádkozás felemelő élményére és az igehallgatásra vágyó őskeresztények igénye ekkor teremtette meg a zsinagógai istentisztelet keresztény mását, amelyhez tehát a szentbeszédhallgatás is lényegesen hozzátartozott. A rákövetkező második rész, az oltáriszentség liturgiája már a szó szoros értelmében maga az „új szövetség” (*Lukács* 22, 20). Nem egyéb, mint az őskeresztény „kenyértörés” (*Ap. csel.* 2, 42), az Údvözítő utolsó vacsorájának megismétlése az ő kifejezett rendelkezése szerint. A *Plinius*-levél tanúsága szerint a II. század elején a második rész még nem közvetlenül követte az elsőt; a hívek hazamentek közben.

A két különböző eredetű és egészen különböző tartalmú miserész mégis közös alapgondolatban kapcsolódik össze egyetlen egészé. Mind a kettőben adunk is, kapunk is. Az ige liturgiájában bemutatjuk Istennek a magunk igéjét, a „dicséret áldozatát”, mire ő a saját igéjét adja vizsgázásul lelkünk táplálására a szent olvasmányokban, valamint az egyház tanító szavában, a homiliában. Az oltáriszentség liturgiájánál viszont kenyérünket-borunkat, a perselypénzen jelképesen megvásárolt áldozati adományainkat, tesszük le az utolsó vacsora asztalára; Jézus pedig a saját teste-vére áldozatává teszi, majd visszaadja szent áldozati lakoma formájában lelkünk kegyelmi táplálékául. Mindez most már különösebb „konferálás” nélkül is világos, és ráneveli a híveket az egész szentmise hallgatására és megbecsülésére.

A válaszfal lebontása

A reformtörvény negyedik főgondolata a válaszfal lebontása szentély és hajó, a szentmise és a hívek között. A keresztény ókorban ilyen válaszfal még nem létezett sem anyagi, sem szellemi értelemben. A közös szent cselekmény közérthető nyelven folyt, a hívő népek pedig igénye volt a bekapcsolódás. Hiszen épp azért keresztelkedtek meg — meggyőződésből, meglett korokban —, hogy teljesjogú keresztényekké váljanak, vagyis csak igét hallgató „jelöltekből” a szent áldozat és a szentáldozás részeivé, „hívókké” legyenek. Ez a helyzet a középkorban teljesen megváltozott.

A jobbára mélyebb meggyőződés nélkül vagy éppen csecsemőkorban megkeresztelt híveket a törvény parancsszavával kellett templomba rendelni, a szertartás latin nyelve pedig megfosztotta őket az értelmes bekapcsolódás lehetőségétől. A liturgia „klerikalizálódott”, a papság ügye lett. El is szigetelték az egyszerű hívektől. Színhelye a szentély, az ökeresztényi apszisból valósággal külön templommá növekedett. „Hohe Chor”, „előkelő kórus”, ahol az oltár áll, és ahol a latinul tudó, a liturgiában énekel vagy segédlettel közreműködő klérus helyet foglal. Ez a templom legékesebb része. A hívek azonban gyakran belé sem látnak, hiszen a templomhajó és a szentély határvonalán 2—3 méter magas kőfal emelkedik. Ez a fal, az úgynevezett „Lettner”, máig látható számtalan régi templomban, például az idők folyamán evangélikussá lett naumburgi vagy meissenai domban, a gyönyörű erfurti Predigerkirchében, vagy akár a velencei Szent Márk-templomban is. A középkor nagy lelkipásztorlángelméjének, *Szent Norbertnek* († 1134) reformja volt, hogy nem építette meg, vagy ahol tehetette, lebontatta a Lettner-t; az éneklő kórust pedig áttelepítette az oltár mellől a kegyúri páholyba, a templombejárat fölött emelkedő karzatra. Így szinte két tűz közé fogta a híveket, és erőnek erejével a szent cselekmény közepébe állította őket. Érteni persze továbbra sem értették, vagyis változatlanul megmaradt a lebontott kőfallal párhuzamos, láthatatlan szellemi válaszfal. Az elmaradt további reform a reformáció kirobbanásának egyik oka lett, és máig megosztja a kereszténységet. Akik megmaradtak a katolikus egyházban, tudomásul vették a nyelvi válaszfalat, és annak megfelelően viselkedtek. Tevékeny közreműködők helyett padbanülő „közönséggé” változtak, és vagy mint valami szent látványosságot figyelték az előttük lefolyó cselekményt, vagy nem is figyelték különösebben. Az átlaghívő; ha csak tehetette, a magánáhitatot legkevésbé zavaró csendesmisére járt, és közben elfoglalta magát valamivel, a maga módján. A legjobb esetben népéneket énekelt a saját nyelvén, és elfojtotta vele a misének ama szövegeit, amelyek — ha latinul is — voltaképpen neki szólnak.

Az évszázadok óta sürgetően szükséges reform folytatását, a szellemi válaszfal lebontását végezte el a zsinat. Talán még nem későn, de mindenesetre már a huszonegyedik órában. A hívek tudomásulvételét igénylő minden misérés — a szentmise túlnyomó része — ezentúl a nép nyelvén hangozhat el, részben magának a rendelkezésnek értelmében, részben a helyi főpásztorok kérésére. A magyarországi egyházmegyéknek 1965. szeptember 24-én engedélyezte a Szentszék a magyarnyelvű misézést, megjelölve egyúttal a végleges fordítás elkészültéig használható magyar szövegek leelőhelyét. Így lett a hazai nyelv a liturgia hivatalos nyelvévé. Sőt a zsinati törvény a további fejlődésnek sem állja útját. Valószínű, hogy néhány évtized múltával a szentmise leglelke, az Údvözítő utolsó vacsorai igéi is fennhangon vagy énekelve, a nép nyelvén hangzanak el. Idegen

kultúrákban, főleg missziós területeken, a mise szertartásai meg is változhatnak kereszténnyé átértelmezett néprajzi elemek bekapcsolásával, hogy a nép igazán a magáénak érezhesse a szent cselekményt. A híveket tehát be szabad vonni, sőt be is kell vonni a misemondásba.

Helyt nem álló ellenvetések

Ezek után röviden megfellelhetünk néhány nehézségre, amely a liturgiareformmal kapcsolatban felvetődik. Először is: „Mi lesz az egyház egyetemességével, ha feladjuk a liturgia egységes latin nyelvét?” Igaz, az egyház minden emberhez szól. Világszervezetével, közös hitével és a szentségek közösségével egybekapcsol minden nemzetet. Ez az egyetemesség változatlanul meg is marad. Ámde a liturgia nyelve eddig sem volt egységes a katolikus egyházban. Hogy a görög, szláv, román, arab stb. nyelvű keleti katolikus rítusokról ne is beszéljünk, elég utalnunk a „dalmát-latin” rítusra, amelyben hosszú évszázadok óta teljesen ószlávul mondják a nagymiséket, de a Római Misekönyv szerint. A latin nyelv valaha tényleg összekötő kapocs volt, de akkor is inkább csak egy keskeny réteg, az értelmiségi osztályok számára. Ma azonban, amikor már ott tartunk, hogy az egyetemes zsinat kénytelen volt lehetővé tenni a honinyelvű breviáriumozást, mert sokhelyütt a papok maguk sem tudnak eléggé latinul, valljuk meg, a latin nyelv ahelyett, hogy egyetemesen összekapcsolna, inkább csak egyetemesen szétválaszt. Fontosabb dolog eleven kapcsolatot tartani a jelenlévő sokasággal, mint jelképezni az egységet a jelen nem lévő milliókkal. E lelkipásztori elv alkalmazásában maga a pápa jár élen. Pisában 1965. június 10-én, az olasz nemzeti eucharisztikus kongresszus szabadtéri oltáránál, a kánon kivételével olaszul mondta a szentmisét; 1965. október 4-én pedig a new-yorki Yankee Stadionban 90 000 főnyi, különböző nemzetiségű tömeg előtt az ott szokásos, részben angol, részben latin misét mondta; a „hívek imáját” meg felajánlás előtt az Egyesült Nemzetek öt hivatalos nyelvén mondta el: angolul, franciául, oroszul, spanyolul és kínaiul. Így sokkal egyetemesebb volt, mert sokan értették; míg ha latinul lett volna, jóformán senki sem érti meg.

További aggodalom: „Mi lesz a latin misével, a latinnyelvű gregoriánnal és a latinszóvevű misekompozíciókkal?” Nyugati országokban máris alakultak társadalmi egyesületek a latin misézés védelmére, és céljuk érdekében beadványokat juttatnak az egyházi hatóságokhoz, még a Szent-székekhez is. Ezek voltaképpen nvitott karukat döngötnék. Szó sincs a latin misézés megtiltásáról. Az egyház oktatásügyi főhivatala, a szemináriumok és egyetemek kongregációja 1965. december 25-én Utasítást bocsátott ki, amelyben elrendeli a papnevelő intézetek eddigi liturgikus életének gvö-keres átalakítását a zsinati reform szellemében. Eszerint a papnövendékek számára mindennap közösségi szentmisét kell mondani, de népnvelven csak egyszer hetenkint, egyébként latinul. Azt is előírja, hogy a gregorián állandó tantárgy legyen, évről évre kötelező vizsgákkal. A zsinat különben a többszólamú szentzenét sem tiltja. Tartsuk meg hát mindenütt, ahol az énekhar művészi szinten műveli, a hívők közössége pedig érti és igénvli. Sőt neveljünk újabb tömegeket az élvezésére, még inkább a művelésére. Különösen a gregorián éneklés legyen minél általánosabb! Ne feledjük azonban, hogy az efféle mindig csak egy kisebbség kincse marad. A megyéspüspök joga, hogy templomonkint hány latinnyelvű közösségi szentmisét engedélyez. Az egyházközség vasárnani főmiséje, vaovis a „nép miséje”, amikor a plébános a főpásztor képviselőtében találkozik híveivel, továbbá az ifjúság miséje semmi esetre se legyen latin mise. A nem egé-

szen előírásos stílusú latin remekművek pedig templomi kórushangversenyekre maradjanak.

Vannak, akik gazdag magyar népénekkincsünk háttérbe szorításán sajnálkoznak az immár fennhangon mondandó miserészek miatt. Itt sem kell azonban veszteségtől tartanunk. A kísérleti templomok tapasztalata szerint hét-versszaknyi népének — betétként — elhangozhat a közösségi szentmisén anélkül, hogy hátráltatná. Főpásztoraink kérésére azonban a Szentszék néhány hete hivatalosan is használható miserésszé nyilvánította népénekeink jelentős hányadát. Ha ezekből énekel a nép, a pap csak hallgatja vagy velük énekli, a megfelelő miserészek olvasása helyett.

Végül mint utolsó probléma, amelyet társaságban nem egyszer halunk: „Mire jó az egész reform, hiszen híveink egyáltalán nem kívánják a liturgia megváltoztatását?” Hogy azoknak egy része, akik eddig is buzgón jártak templomba, nem kívánja, könnyen lehetséges. Katolikus öntudatuk és egyházközségi összetartozásuk a liturgiától függetlenül már kialakult. Az új nemzedékeknek azonban a liturgiát már a liturgiából kell megismerniük. Ha számukra értelmetlen cselekmény folyik a templomban, még hozzá érthetetlen nyelven, a szentmise nem válik igényükké, és lassankint elmaradoznak róla. Senki se képzelje tehát, hogy ő akkor „egyházias”, ha marad a régiben. Ma már épp az ellenkezője igaz. VI. Pál pápa mondta: „Az egyház az emberekért van. Ha nem jár utánuk, ők sem jönnek majd hozzá. Nincs választásunk.”

CSANÁD BÉLA VERSEI

ARS POETICA

*Mindennek megvan az értelme
mindennek jelentése van
Ha kezded dolgozni kezd
ha összeráncolod homlokod
és szemed fölé helyezett tenyérrel
kémeledsz a messziségbe
a mozdulatlan világ új életet kezd
amerre jársz*

*Homlokod mögött új fák születnek
esőtlen felhők tornyosodnak
a levegőben látni lehet a baktériumokat
és a tengerek hátán közeledni
a jövő századokat
Egyetlen hulló falevélben
benne van a világ minden
csatornarendszerének alaprajza
és minden hegyvonulat a teremtés szépségét
és a háborúk rettenetét őrzi
Háztetőid zuhanásából ráismerek
az első bűn szörnyiségére
s fénytelen ablakaid azt sóhajtozzák
hol találhat mondd
hol találhat hajlékot az ember
És a fények a színek a fények
a színeid újjá építik
a rombadöntött városokat*